

Avigail Rotbain, Könets krona. Representationer av svenska drottningar från stormaktsenvälde till medborgarsamhälle (Göteborg: Institutionen för historiska studier, 2019). 228 pp.

Alexander Engström, Uppsala universitet

I sin doktorsavhandling undersöker Avigail Rotbain hur representationen av svenska drottningar såg ut från 1680-talet till 1870-talet. Enligt Rotbain har studier av monarki och makt länge fokuserat på kungen, vilket lett till att forskningen präglats av monarkins maskulina aspekter och att förståelsen av drottningens roll koncentrerats till barnafödande. Monarkiforskningen har därtill studerat förhållandevis korta tidsperioder och präglats av ett ensidigt källmaterial, vilket gjort att förståelsen av monarkin och dess representation är så pass bunden till den enskilda kontexten att de närmast är att förstå som ögonblicksbilder. För att kunna skapa ny kunskap om hur representationen av drottningar såg ut har Rotbain valt en lång analysperiod som omfattar 200 år. Rotbain identifierar tre stora förändringar – förborgerligande, medialisering och feminisering – som väsentliga för att förstå monarkins förändring under den analyserade perioden. Eftersom regenterna uppfyllde olika roller måste kungamaktens båda huvuden beaktas för att förstå föreställningar om monarkin. Enligt Rotbain konkretiserades regentrollerna genom föreställningar om feminina och maskulina aspekter, som i sig inte var knutna till regenternas biologiska kön utan snarare var flytande i relation till regenternas agerande. Både som enskilda – kung och drottning, make och maka – och som en gemensam enhet – monarkin – upprätthölls olika roller gentemot regenterna och undersåtarna. För sin studie av monarkin väljer Rotbain att stude-

Recommended citation: Engström, Alexander, review of Avigail Rotbain, 'Könets krona. Representationer av svenska drottningar från stormaktsenvälde till medborgarsamhälle' (Göteborg, 2019), *1700-tal: Nordic Journal for Eighteenth-Century Studies*, 17 (2020), 154–160. <https://doi.org/10.7557/4.5550>

Copyright: © 2020 The Author(s). This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License ([CC BY 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

ra drottningarnas representation. Utifrån tidigare forskning har hon identifierat främlingskapet, hustruskapet och moderskapet som väsentliga teman som drottningrollen konstruerades och representerades utifrån och det är utifrån dessa tre ämnen som analysen formas.

För att förklara representation använder Rotbain sig av Peter Burkes *The fabrication of Louis XIV* från 1992. Hon genomför dock inte en studie av maktrepresentation ovanifrån, utan tar fasta på Burkes resonemang att regentens representationsbudskap var tvunget att ligga i linje med undersåtarna bild av monarken. Denna lyhördhet ser hon som ett uttryck av dialog mellan makthavare och undersåtar, vilket gör undersåtarna delaktiga i representationen av monarkin. Rotbain använder sig av tillfällestryck för att åskådliggöra undersåtarnas representation av drottningens främlingskap, hustruskap och moderskap. Dessa tre teman aktualiseras vid särskilda tillfällen i en drottningens liv, vilket utgör stommen för materialavgränsningen. Tillfällena som analyseras i tillfällestrycken är vid prinsessans ankomst och vigsel där hon tas upp i rikets och kronans gemenskap, vid kröningen då hon övergår till att bli drottning, vid barnafödande då hon blir mor liksom tillfällen då barnen dör innan drottningen, när maken/kungen dör vilket gör drottningen till en änka/änkedrottning, och slutligen vid drottningens egen död. Dessa övergångsfaser har använts för att göra ett urval av drottningar, vilket resulterat i en korpus som omfattar Ulrika Eleonora av Danmark, Lovisa Ulrika av Preussen, Sofia Magdalena av Danmark och Josefina av Leuchtenberg.

Tillfällesdikter identifierar Rotbain som en hyllningsgenre som riktades till högreståndspersoner. Tillfällestryck var något som sällan förekom innan 1630, men som därefter ökade dramatiskt med ett sorts genombrott under 1650-talet. Innan 1670-talet var latinet det förhärskande språket, men under detta decennium kom svenskan att istället inta rollen som största språk. Tillfällestryck för kungligheter trycktes i fler upplagor än en och censuren verkar inte ha haft någon påverkan på utgivningen av tillfällertexter. Pennan bakom trycket var ofta lågadliga ämbetsmän, präster, lärare och andra högreståndspersoner, och var riktad till en bred lyssnande och läsande publik. På grund av tillfällestryckens ursprung anser Rotbain att det kan betraktas som ett tidens massmedium som kan visa på undersåtarnas dialog med makthavarna. Tillfällestryck var en ständigt pågående kommunikation där relationen mellan styrande och styrda definierades och förhandlades, och på så sätt ämnar Rotbain undersöka den representation av drottningen som tillfällestryckens många röster skapade. För att snäva in materialet och för att kunna spåra återkommande formuleringar har hon valt att studera de svenska tillfällestrycken. Författarna bakom tillfällestrycken kommer till stor del från akademien och kyrkan, men en relativt stor anonymitet verkar ha funnits där författaren enbart angav initialer, yrkesbeteckningar eller mer osynliggörande tit-

lar, såsom ”en gumma” eller ”en blind man”. Utifrån angiven ort går det att sluta sig till att materialet har tryckts i såväl stora som små städer över hela Sverige.

Undersökningen är disponerad i fyra kapitel där varje enskild drottning studeras utifrån de tre analytiska temana främlingskap, hustruskap och moderskap. Som läsare får man därmed se dels hur tillfällestrycken gestaltade varje drottning i sin egen tid, dels hur (o)beständiga vissa litterära teman var. Genom att på olika sätt gestalta drottningens främlingskap och försvenskning gav tillfällestrycken ord åt den nya starka fred, allians och gemenskap som skapades mellan länder och kungahus, vilket genom drottningens liv kunde förena dem i både glädje och sorg. Genom att styrka främlingskapet å ena sidan för att lägga emfas på den mellanstatliga gemenskapen, användes det å andra sidan för att kunna försvenska den utländska prinsessan. Allianser, fred och gränsöverskridande förfluten gemenskap kunde genom drottningens främlingskap framhållas särskilt för de tre första drottningarna, men vid tiden för Josefina av Leuchtenbergs förmälning hade den mellanstatliga betydelsen spelat ut sin roll för att istället lägga emfas på nationell enighet. Detta var enligt Rotbain dels ett resultat av att äktenskapet mellan henne och Oscar I inte var en politisk uppgörelse utan en kärleksförening, dels att den mellanstatliga gemenskapen hade spelat ut sin roll i takt med att nationalismen sökte efter tydliga symboler för det egna folket. I gestaltningen av Josefina av Leuchtenberg hade även behovet att länka den blivande drottningen till forna drottningar försvunnit, vilket Rotbain spårar till att dynasti och kunglig särart inte var lika viktigt att poängtera i tillfällestrycken som förr.

Representationen av drottningar förändras på ett markant sätt i tillfällestrycken under och efter det gustavianska enväldet, då drottningen alltmer separerades från det delade regentskapet för att i allt högre grad definieras som kvinna och gemål till kungen. Enligt Rotbain skapades en allt tydligare feminisering av drottningen, med följden att könspolarisering mellan regenterna ökade i takt med att det borgerliga medborgarsamhället etablerades. De roller som kung och drottning tidigare haft i tillfällestrycken, där de i någon mån delade regentskapet, blev under den senare perioden allt mer könade roller. Ett resultat av denna process var att drottningens maktrepresentation begränsades i jämförelse med kungens. Rotbain menar därför att drottningen i allt högre grad feminiserades i den undersökta perioden.

Som mor till både kungafamiljens barn och till undersåtarna var den tudelade modersrollen central för representationen av drottningen. Under stormakts- och frihetstiden var det landsmoderskapet som var överordnat det personliga moderskapet, detta till en sådan grad att tillfällestrycken uppmanade drottningen att samla sig för landets väl när hon sörjde i samband med avlidna kungabarn. Det var primärt genom folket som drottningarnas moderskap gestaltades. Under

Josefina av Leuchtenbergs regentskap hade rollen som landsmoder istället underordnats rollen som familjemoder, vilket löper parallellt med etableringen av det borgerliga samhället där moderlighet och utpräglade föreställningar om det könade känslolivet var centralt. I denna process förändrades representationen av drottningen från en regentmoder till att istället bli en inspirationskälla för rikets alla kvinnor.

Dessa förändringar i relation till hur drottningen representerades utifrån främlingskap, hustruskap och moderskap ser Rotbain som att rikshushållet blev en riksfamilj. I takt med att borgerliga värderingar etablerades blev drottningens roll som regent alltmer undertonad i jämförelse med hennes roll som kvinna, vilket i samspelet med maken förändrade monarkinstitutionen från utövare av den yppersta makten till att istället bli det perfekta föredömet för den borgerliga familjestrukturen. Det är tydligt i Rotbains undersökning att det var det borgerliga samhället som förändrade den roll som drottningen tidigare åtnjutit, medan de stora politiska samhällsförändringarna som präglade perioden mellan det karolinska och gustavianska enväldet inte var tillräckliga för att ändra drottningsskapets innehåll på ett mer omfattande plan. Denna kontinuitet hävdar Rotbain beror på att monarkin och drottningrollen byggde på andra och mer svårubbliga värden än de som producerades ur det politiska systemet.

Rotbains analys är genomgående både övertygande och grundlig. Hon kontextualiserar materialet på ett bra sätt med varje drottning och period vilket hjälper läsaren mycket att förstå de individuella förutsättningarna. Hon visar hur enskilda förändringar kunde finnas inom en i övrigt trögrörlig genre samt drar trovärdiga slutsatser för att förklara varför kontinuitet eller förändring präglade innehållet i tillfällestrycken. Det finns dock vissa frågor som jag önskar att författaren hade utvecklat mer, vilka generellt hör till teori, metod och material.

Under teori hade jag önskat att Rotbain förde en djupare diskussion om hur hon ser på kön, maskulinitet och femininitet. Jag tror mig se att hon menar att maskulinitet och femininitet inte är knutet till det biologiska könet utan är flytande förståelsestrukturer som kunde tillskrivas både män och kvinnor för att värdera deras persona och praktiker. En ensam regent kunde enligt Rotbain uppbära regentskapets feminina och maskulina aspekter, och infertilitet hos en kung kunde leda till att denne feminiserades. Rotbain kommer i viss mån in på dessa aspekter indirekt när tillfällestrycken jämför Lovisa Ulrika med den tidigare Ulrika Eleonora d.y. men det hade behövts belysas tydligare genom empirin och i synnerhet i teoridiskussionen. Jag tycker att Rotbain lyfter en mycket intressant och relevant aspekt av regentskapet, men vid upprepade tillfällen i undersökningen får jag intrycket att tolkningen följer en könsdualistisk struktur där kungen bara tillskrivs maskulina aspekter och drottningen bara tillskrivs feminina aspekter. En faktor

som gör det svårt för läsaren att övertygas om att hon betraktar könsföreställningar som just flytande är hennes metod. Att använda sig av ankomst/vigsel, kröning, barnafödande, död/änkeroll för att finna hur drottningsskapet representerades i tillfällestrycken gör det inte lätt att visa hur de könade aspekterna var flytande. Att bli maka, moder eller änka var en statusövergång som var så förankrad i den patriarkala strukturen att den kanske främst visar det patriarkala. Jag hade velat se en djupare och mer utredande diskussion där Rotbain utifrån genusteori tydligt beskriver och övertygar om hur hon ser på den könande ordningen och den könade monarkin.

Då Rotbain väljer underifrånperspektivet för att belysa att drottningämbetet värderades och representerades även av undersåtarna hade jag önskat att detta diskuterades mer. Det är ett väldigt intressant grepp, men jag undrar inte om det då finns bättre forskning att luta sig mot än Peter Burkes perspektiv. I sin diskussion om representation visar Rotbain på ett tydligt sätt hur tidigare forskning har förstått begreppet, men det handlar i huvudsak om en forskningsorientering och positionering än om en teoretisk diskussion. Att just Peter Burke är inspirationskällan för studien klingar också lite illa, då Burkes studie av Ludvig XIV är just den sorts forskning som Rotbain både utifrån fokus och material tydligt positionerar sig emot. För att övertygas om att representation är rätt begrepp för analys hade jag velat se en diskussion om varför det som tillfällestrycken gör är *representation* och inte *gestaltning* av drottningen, för jag kan inte frigöra mig från känslan att just gestaltning skulle vara ett mer lämpligt begrepp för att förstå hur olika författare valde att fylla drottningämbetet med olika mening. Jag är övertygad om att Rotbain har valt just representation över gestaltning av en anledning, och perspektivet att analysera monarkin underifrån är mycket intressant, men det hade underlättat för läsaren om hon hade utvecklat varför representation är det mest lämpade. Utifrån teoretiska grepp är jag skeptisk till användandet av Michael Bakhtin och begreppet *dialogicitet*, dels för att jag inte tycker att Rotbain på ett övertygande sätt visar att tillfällestryck är dialog, dels för att det teoretiska begreppet är frånvarande i analysen och endast återkommer i det avslutande kapitlet. Om dialog/dialogicitet var ett nyckelbegrepp för att förstå vad tillfällestryck är hade jag velat se en mer omfattande diskussion om begreppet, hur det berikar förståelsen av representation och tillfällestryck samt att begreppet på ett övertygande sätt användes i analysen. Utifrån metoden blir det även tydligt att Rotbain hade behövt problematisera representation ytterligare. Då studien fokuserar på en representation av drottningar som enbart aktualiseras vid särskilda passageriter kan jag inte låta bli att undra om den förmedlade drottningrollen är tillräckligt representativ. Rotbain argumenterar väl varför just främlingskap, hustruskap och moderskap var viktiga för att skapa drottningrollen, men jag undrar om studien

inte hade kunnat tjäna på att ha dessa som resultat istället för som utgångspunkter. För i valet av just dessa roller bör rimligen möjligheten att finna andra drottningroller begränsas. När Rotbain i vissa fall släpper på ramarna blir det tydligt att drottningrollen var väldigt komplex, och att det fanns andra kontexter där främlingskap, moderskap eller hustruskap inte aktualiserades. Lovisa Ulrikas vitterhetsarbete var något som gestaltades i tillfällestryck men inte något som på ett friktionsfritt sätt kan sorteras under de valda kategorierna.

Kombinationen av temana främlingskap, moderskap och hustruskap med urvalskriterierna för vilka drottningar som ska analyseras är något som högst troligt begränsar antalet möjliga utslag av representationer och drottningroller. Jag håller med Rotbain om att ankomst och vigsel, kröning, relation till de egna barnen, döden eller dödsfall inom kungafamiljen aktualiserar drottningrollen så att gestaltning av ämbetet kan lokaliseras i materialet, men det blir väl snävt när utfallet av denna urvalsprincip är fyra möjliga drottningar. Dessa kriterier gör att drottningar som Kristina, Hedvig Eleonora, Ulrika Eleonora d.y., Fredrika Vilhelmina av Baden, Hedvig Charlotta av Holstein–Gottorp och Desideria inte finns med i analysen. Jag blir därför inte övertygad om att det är en representativ drottningroll som analyseras då urvalet leder till att möjliga representationsteman begränsas. Varför dessa drottningar väljs bort till förmån för andra och vad det har för efterverkningar på resultat, analys och syften är en diskussion som tyvärr saknas i texten, vilket gör att man som läsare står lite handfallen. En av följderna av urvalet är att anspråket att analysera en tidsperiod om 200 år faller, då den sammanlagda regentperioden för dessa drottningar – om man mäter tiden från vigsel till död – uppgår till 151 år. Det är därtill svårt att hävda att en studie sträcker sig över 200 år när glappet mellan Ulrika Eleonora d.ä. och Lovisa Ulrika är 51 år. Det kan tolkas som pedanteri, men då Rotbain har ägnat mycket utrymme åt att positionera sig mot de ögonblicksbilder som hon beskyller tidigare forskning för, tycker jag att det rimmar illa när detta anspråk om att studera 200 år inte håller. Mer ödmjukt hade varit att hävda att hon studerar representationer av drottningar genom fyra nedslag, som tillsammans omfattar en regentperiod på 151 år. Mest saknar jag en metodologisk förklaring till varför vissa drottningar väljs bort, vilket hade gett urvalet mer tyngd.

Rotbain argumenterar väl för hur tillfällestrycken är ett material som kan ge intressanta insikter i hur drottningrollen gestaltades. Monarkiforskningen redovisar hon tydligt för, men jag saknar en djupare diskussion om forskning som har studerat ett särskilt material som är att jämföra med tillfällestryck. Det hade varit en stor hjälp för läsaren att förstå hur Rotbain positionerar sig eller använder sig av liknande genrestudier. För att förstå tillfällestryck som representation så skulle jag vilja ha sett en diskussion om genren, om tidigmodern läsning, om högläsning

och om spridning för att till fullo övertygas om att det handlar om en offentlig representation och inte om litterär gestaltning. Rotbain har i sin studie gått igenom en imponerande mängd tillfällestryck, och hon redovisar under varje enskilt kapitel mängden tryck och hur de är fördelade på olika kategorier, vilket ger läsaren en bra uppfattning om materialets omfattning. Dock hade jag gärna sett en diskussion om materialbeståndets fördelning. Nära 40 % av materialet angår Lovisa Ulrika av Preussen, medan 9 % angår Ulrika Eleonora. Därtill angår 40 % av det analyserade materialet sådant som inte angår ankomst och vigsel, kröning, barn eller död, utan något som sorteras som övrigt där till exempel silverbröllop, nyårsskålar och resor ingår. Att ett material kan vara snedfördelat behöver inte betyda att analysen blir lidande, men jag saknar diskussionen om vad detta beror på och vad det leder till, särskilt när en försvarlig del av materialet angår sådan som Rotbain sorterar under kategorier som inte har med hennes urvalsmetod att göra.

Könets Krona är, för att summera, en studie som forskningsfältet kommer ha nytta av, då Rotbain spritt ljus på en del av monarki som i stort har ignorerats. Utifrån urvalet är analysen av representationen av drottningar i tillfällestryck mycket bra och belyser på ett tydligt sätt särskilda teman i genren. Hon argumenterar väl för att de utvalda temana - ankomst och vigsel, kröning, barn och död - är tillfällen då drottningrollens representation av främlingskap, hustruskap och moderskap aktualiseras i tillfällestrycken. Dessa tre beståndsdelar förklaras inte bara utifrån den egna tidens händelser utan kontextualiseras utifrån större tidshorisonter för att förklara varför de bestod eller förändrades. I analysen av Josefina av Leuchtenberg blir det särskilt tydligt att det svenska samhället och dess representation av drottningrollen hade förändrats. I många fall i inledningskapitlet önskar jag dock att Rotbain hade tagit läsaren vid handen och fördjupat diskussion och problematisering av metod- och teorival samt sitt källmaterial. *Könets krona* är ett värdefullt tillskott till fältet och det är min förhoppning att fler studier följer om hur drottningar och monarkins båda huvuden gestaltades och tillskrevs roller utifrån den flytande könsordningen.